

J. P. Gumbert presenteert in 'De Egmondse boekenlijst' (151-181) een nieuwe editie met commentaar van de ook internationaal belangrijke boekenlijst van de al eerder genoemde Boudewijn van 's-Gravenhage. Deze artikelen vormen de kern van een belangwekkende bundel over een Hollandse bisschop in Trier.

Hubert M. P. Arts

A. M. van Lith-Droogleever Fortuijn, J. G. M. Sanders, G. A. M. van Synghel, ed., *Kroniek van Peter van Os. Geschiedenis van 's-Hertogenbosch en Brabant van Adam tot 1523* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie LXXXVII; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, xlv + 451 blz., f80,-, ISBN 90 5216 097 X).

In het eerste decennium van de zestiende eeuw verzamelde de stadssecretaris van 's-Hertogenbosch, Peter van Os, officiële stukken die voor Den Bosch belangrijk waren — privileges, ordonnanties en overeenkomsten tussen de stad en de Meijerij — en schreef deze af in een cartularium. Tegelijkertijd nam hij de taak op zich deze stukken in een historische context te plaatsen en zo ontstond een boek over 'die gelegenheit slantz van Brabant metter toebehoerten, die afcoempste ... der... hertogen van Brabant ende daernaes voirts van versceyden privilegien ... den lande van Brabant ende oie der stat van sHertogenbosch verleent'. Zowel het cartularium als de 'kroniek' zijn in autograaf bewaard en van de laatste is onlangs de tekst in extenso uitgegeven.

Peter van Os werd na een opleiding tot *magister artium* in 1483 klerk op de stedelijke secretarie van Den Bosch. Na het terugtreden van zijn baas, Frank van Langel, in 1497, werd hij adjunct-secretaris en een jaar later een van de vier stadssecretarissen. Zijn lidmaatschap van de Illustre Lieve-Vrouwebroederschap wijst erop dat Van Os een achtenswaardig burger van Den Bosch was. In de jaren 1513-1515 heeft hij zich met het schrijven van zijn kroniek beziggehouden. Hij stopte met schrijven in 1515, op het moment dat Karel V de vrede met de Franse koning afkondigde. Een onbekend gebleven continuator vervolgt met een beeldende beschrijving van de processie die toen in de stad plaatsvond en de huldiging van Karel V in Den Bosch. In 1523 eindigt het handschrift met een bericht over het te hulp schieten van de abdij van Postel door de stedelijke schutterij en het radbraken van de belagers van dit godshuis. Waarom Van Os niet verder is gegaan met de kroniek, is onduidelijk. Zijn werkzaamheden als secretaris heeft hij tot zijn dood in 1542 voortgezet.

Van Os begint zijn geschrift met een geografische beschrijving van Brabant, waarin onder meer de kwartieren en de bijbehorende hoofdsteden, de abdijen en kloosters en de baanderheren worden opgesomd. Vervolgens gaat hij de afstamming van de hertogen van Brabant na en hij doet dat door *Die alderexcellentste cronymen van Brabant...* (1497) ter hand te nemen, en wel, zoals in de inleiding tot de hier besproken uitgave wordt gesteld, in een aangevulde herdruk uit 1512. Slechts enkele passages zijn aan andere, nog niet getraceerde bronnen ontleend.

De samensteller van de kroniek handhaaft de taal van zijn bron, zodat in de overwegend in het Nederlands geschreven tekst regelmatig het Latijn opduikt. Ook bij de indeling in jaren bezigt hij het Latijn: hij gebruikt sedert de stichting van de stad, eind twaalfde eeuw, daarvoor het schepenjaar, dat in Den Bosch vanaf 1336 op 1 oktober aanving. Daaraan voegt hij soms in een enkele zin een bepaalde gebeurtenis toe in het Latijn. Maar ook uitgebreidere berichten zijn in het Latijn gesteld. Op f. 326v volgt na een mededeling over het aftreden van Frank van Langel een beschrijving van de intrede van Filips de Schone in de stad, op 13 december 1496, met aansluitend het verhaal over de bekering van een jood op dezelfde dag. Van Os moet bij

deze gebeurtenissen aanwezig zijn geweest. Heeft hij daarover bericht uit de tweede hand, was het Latijn meer in overeenstemming met de plechtige gebeurtenis of moest hij daarvan een officieel stuk maken voor het vorstenhuis, waarvoor het Latijn de gangbare taal was? Nadere bestudering van de plaatsen waar Van Os het Latijn bezigt kan een licht werpen op het gebruik van de landstaal en het Latijn bij de stedelijke overheid. Dit ter aanvulling van de wens die in de inleiding tot de uitgave geformuleerd wordt naar de bestudering van de streektaal en de overgang van het Middelnederlands naar het Nieuw-Nederlands (xi-xii).

Niet alleen de taal is een mengeling, ook de vorm en de inhoud zijn dat en zij stellen ons voor de nodige vragen. Allereerst: wat wilde Van Os met zijn kroniek? Schreef hij in opdracht of op eigen initiatief, was de tekst bedoeld om in ruime mate verspreid te worden of werd deze samengesteld voor interne raadpleging op de stedelijke secretarie? De bezorgers van de editie stellen mijns inziens terecht dat, gelet op de inhoud, van een beoogd publiek geen sprake is en dat er eerder van een gebruiksboek in de kringen van het stadsbestuur gesproken moet worden. Het zou volgens hen dienen als instrument om de stedelijke aspiraties te ondersteunen (xxxv) in een tijd waarin Brabant onderhevig was aan het Bourgondiseringsproces. 's-Hertogenbosch en het omliggende platteland kregen de klappen in het conflict met de Geldersen, waarbij het Brabantse belang ondergeschikt werd gemaakt aan het Habsburgse. Door de lokale en gewestelijke privileges bijeen te brengen in een chronologisch geordend verhaal gaf Van Os uiting aan het heersende gevoel van stedelijk particularisme (xxv) en dat in opdracht van de stedelijke magistraat.

Wat vertelt de kroniek over de stad? De officiële stukken die ook in het cartularium zijn afgeschreven, vormen het raamwerk voor de stadsgeschiedenis. Soms worden deze in extenso weergegeven, soms vat Van Os ze in zijn eigen woorden samen. Aan de hand van deze documenten kan bijvoorbeeld de relatie tussen de stad en de Meijerij worden bestudeerd. Ook de ontwikkeling van de stedelijke autonomie kan er uit worden gedestilleerd. Een enkele maal lezen we over wat aan het opstellen van een bepaald document vooraf is gegaan, bijvoorbeeld wanneer in 1505 'nae vele communicacie' opnieuw zes goede mannen gekozen worden om de nog steeds noodlijdende financiën van de stad te saneren en waarvoor in 1499 voor het eerst dit college van wijze mannen was ingesteld. Zijdelings vangt men een glimp op over de rolverdeling en de belangrijkheid van functies binnen het stadsbestuur: zo worden pas vanaf 1452 naast de schepennamen ook de namen van de regerende burgemeesters of rentmeesters, *burgimagistri seu receptores*, genoemd terwijl dit ambt al eerder was ingesteld. In 1499 wordt bij de naamsvermelding van de rentmeesters vermeld dat zij alleen benoemd waren om aan het privilege te voldoen, maar dat zij geen ontvangstbevoegdheid hadden, hetgeen te maken had met de instelling van bovengenoemd college van zes.

De mededelingen die Van Os over zijn stad doet buiten de officiële stukken om zijn zeldzaam en deze betreffen vooral zaken waarmee de secretarie te maken kreeg. Als hij een stadsbrand vermeldt (1418, 1462) dan lijkt dat vooral een opmaat te zijn tot de regels die zijn geformuleerd over hoe te handelen indien eigendomspapieren in vlammen zijn opgegaan. Persoonswisselingen binnen de secretarie worden op de voet gevolgd. Een heel enkele maal komt de topografie aan de orde — de aanleg van een nieuwe haven of de bouw van een stuk stadsmuur — of wordt er iets over het weer gezegd. Interessant is wat wordt weggelaten, een punt van nader onderzoek. Zo vond ik bijvoorbeeld niets terug van het herstel door hertog Jan IV in 1419 van de Bossche gilden in hun recht zelf hun vertegenwoordigers in het stadsbestuur te kiezen. In die jaren ging de aandacht van de schrijver in de eerste plaats uit naar de perikelen rond het huwelijk van Jan IV en Jacoba van Beieren. Van Os lijkt mij geen vriend van de gilden te zijn geweest — lees het korte relaas over het gildenoproer in 1477: 'een grote commocie bynnen dese stat, dat die gemeynte opstont tegens die heren', maar die eindigde in een over-

winning voor de heren, in wiens dienst Van Os was. Voor economische ontwikkelingen lijkt hij geen belangstelling te hebben. Mededelingen daarover, zoals van de Rotterdamse stadssecretarissen Jan Allertsz. en Comelis Jansz. over de haringvangst, in dezelfde tijd en in een vergelijkbaar geschrift, ontbreken. Ook voor epidemieën en wonderbaarlijke verschijningen is weinig aandacht. Wat gebeurtenissen buiten Den Bosch betreft gaat de aandacht in Van Os' eigen tijd uit naar de internationale politieke ontwikkelingen in vooral Frankrijk en Engeland en uiteraard naar de daden van de Brabantse landsheren. Evenals in de eerder genoemde Rotterdamse kroniek nemen vorstelijke bezoeken een belangrijke plaats in.

De kroniek van Van Os geeft aanleiding ons af te vragen hoe deze en dergelijke geschriften in het brede veld van de middeleeuwse historiografie geplaatst moeten worden. Uit de noordelijke Nederlanden zijn slechts twee vergelijkbare geschriften bekend die hieraan doen denken: de al eerder genoemde Rotterdamse kroniek en die van de stadssecretarissen uit Kampen, Jacob Bijndop en diens opvolgers. Deze geschriften komen voort uit de werkzaamheden van de stedelijke secretarissen, en deze secretarissen gaan net iets verder dan hun collega's elders die in stedelijke registers aantekeningen maken van historische aard. Elke schrijver heeft ook weer zijn eigen karakter; zo vertellen de Rotterdammers iets over hun privé-leven, terwijl Van Os daarover zwijgt. In de inleiding tot de kroniek van Van Os wordt terecht vooral gekeken naar de zuidelijke Nederlanden, waar de verwevenheid met diplomatische bronnen in de kroniek van de Brusselaar Petrus de Thimo te constateren valt. Het zijn, lijkt mij, vooral pragmatische geschriften en heeft het dan zin te spreken van een stedelijke historiografie? Hooguit kunnen we zeggen dat zij ontstaan zijn in een stedelijke context. De Brabantse optiek is echter bij Van Os heel sterk aanwezig. De kronieken van deze stedelijke functionarissen zijn geen uitingen van stedentrots. Daarvoor dient nog het op klassieke leest geschoeide stedendicht dat wel bedoeld is om in ruimere kring gelezen of gehoord te worden. We kennen dergelijke lofdichten uit dezelfde periode bijvoorbeeld voor Haarlem. Van een echte stadsgeschiedenis is pas sprake in het begin van de zeventiende eeuw, wanneer documenten gecombineerd worden met de *laus urbium*. Dan komt ook ruime aandacht voor de ligging van de stad en voor de wijze waarop de burgers gebruik hebben gemaakt van de natuurlijke gesteldheid en voor het uiterlijk van de stad. De Maastrichtenaar Matthieu Herben was, onder invloed van Italië, met zijn *Libellus de Traiecto instaurato* (1485) uit het oogpunt van stadsbeschrijving een voorloper. Het nog niet systematisch ontsloten bronnenmateriaal uit de zestiende eeuw kan wellicht nog iets meer opleveren.

Het is goed dat de kroniek van Van Os in boekvorm voor ons ligt. Vele nooit uitgegeven officiële stukken zijn er door Van Os nauwkeurig in weergegeven. De annotatie is sober, een beetje te sober. Zo zou het bijvoorbeeld een handreiking zijn geweest indien, bijvoorbeeld met een teken, was aangegeven welke passages aan de *Alderexcellenste cronike* zijn ontleend. Een concordantie met het cartularium — helaas alleen vanuit de kroniek opgezet — en een register sluiten de uitgave af.

Marijke Carasso-Kok

Chr. Buiks, *Laatmiddeleeuws landschap en veldnamen in de Baronie van Breda* (Assen: Van Gorcum, 1997, 240 blz., f39,90, ISBN 90 232 3320 4).

Noord-Brabant behoort tot de provincies waar reeds zeer veel veldnamenmateriaal uit schriftelijke bronnen is opgetekend en uitgegeven. Voor wat het westelijk gedeelte van de provincie betreft is dat vooral de verdienste van Chr. Buiks, die in de loop der jaren een indrukwekkende